

Nghiên cứu chức năng giáo dục của mỹ thuật

Nguyễn Văn Cường*

*Trường Đại học Sư phạm Nghệ thuật Trung ương

Received: 12/10/2023; Accepted: 15/10/2023; Published: 21/11/2023

Abstract: Talking about the educational function of art is talking about artists using their works to convey their ideals of life and also the ideals of their country. It must be a progressive ideal, reflecting a progressive social force of the given era in which we live. By aligning one's ideals with the progressive ideals of the times, the artist will further promote the educational function of his or her art work. The history of modern Vietnamese art has proven that there are works that have long-lasting vitality and great transformative power because the artists' ideals adhere to the progressive ideals of the era in which they live.

Keywords: Educational and artistic functions, painter

1. Đặt vấn đề

Chúng ta đều thống nhất rằng mỹ thuật không chỉ phản ánh thế giới khách quan, hay nhằm giải thích đúng đắn thế giới khách quan mà quan trọng hơn là góp phần cải tạo thế giới khách quan. Người họa sĩ không thỏa mãn với thế giới khách quan và họ góp phần thay đổi thế giới khách quan bằng tác phẩm của mình.

Những tư tưởng vĩ đại như Mác, Lê nin không chỉ nói về điều này một lần, ý nghĩa đó đâu chỉ trên triết học, mỹ học đơn thuần mà có ý nghĩa cho mọi lĩnh vực nhận thức về mỹ thuật chân chính của con người. Mỹ thuật là một hình thái ý thức xã hội đặc thù, nhưng dù vậy vẫn là một hình thái ý thức xã hội, nằm trong quy luật nhận thức chung trên chặng đường phát triển mỹ thuật của con người. Vì vậy, mỹ thuật không chỉ đơn giản với chức năng nhận thức thế giới, nó còn có chức năng cải tạo thế giới, đây là một thuộc tính tất yếu mang tính quy luật, tính bản chất.

Mỹ thuật cải tạo thế giới bằng phương thức nào nếu không phải là dựa trên tính giáo dục? Tính giáo dục của mỹ thuật là thay đổi hoặc nâng cao nhận thức, tư tưởng, quan điểm của con người theo chiều hướng phát triển hơn, cách mạng hơn, giúp cho con người đồng cảm rồi thay đổi mình để hành động theo lý tưởng được chuyển tải trong tác phẩm mỹ thuật.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Tính giáo dục của mỹ thuật ẩn chứa trong nội dung tác phẩm

Bằng những ngôn ngữ mỹ thuật sinh động và hấp dẫn, người họa sĩ có khả năng giúp con người phân biệt được tốt xấu, đúng sai, đúng từ góc độ cá nhân chuyển dần sang góc độ xã hội, từ đó xác định cho mình một thái độ, một lập trường nhất định theo những điều hay, đẹp đã được hấp thụ qua tác phẩm.

Mỹ thuật thực hiện chức năng giáo dục đối với người thường ngoạn ở những mặt như: học tập, nâng cao trình độ thẩm mỹ; tu dưỡng đạo đức, phẩm chất; cải tạo thẩm mỹ thế giới quan và có thể là giác ngộ các quan điểm chính trị. Đã là tác phẩm mỹ thuật có giá trị thì bất cứ tác phẩm nào cũng có thể ảnh hưởng này hay tác dụng khác đối với người thưởng thức. Những tác dụng đó có tính đa dạng, tích cực về nhận thức mọi mặt trong cuộc sống, có thể tức thời, có thể dài lâu, thậm chí là vĩnh cửu.

Chức năng giáo dục của mỹ thuật trước hết là ở khuynh hướng tư tưởng đúng đắn, nhân văn của họa sĩ thể hiện ngay trong việc biểu hiện nhận thức và phản ánh hiện thực xã hội. Tác phẩm mỹ thuật là sản phẩm chuyển tải ý thức của họa sĩ, là kết quả hoạt động có nhận thức của họa sĩ. Qua tác phẩm mỹ thuật, người sáng tác luôn gửi gắm, chuyển chở, ký thác, truyền đạt một cái gì đó mang cái đẹp đến cho người thưởng ngoạn. Cái đẹp đó có thể là lập trường quan điểm, tư tưởng đúng đắn về chính trị, có thể là ý nghĩa và những lời giải đáp cùng những ước vọng nhân văn về nhân sinh quan, thế giới quan của người sáng tạo. Những điều gửi gắm tốt đẹp chỉ đợi chờ sự rung động được lòng người xem thì ngay lập tức ít nhiều cũng giúp họ nhận thức tích cực hơn về cuộc sống và khiến họ đi đến những suy nghĩ và hành động đúng.

Nhìn nội dung tư tưởng, của mỹ thuật ở góc độ tuyên truyền, động viên và giáo dục của tác phẩm từ các nhân vật điển hình (như chân dung lãnh tụ, người có công với cách mạng, các danh nhân, các nhà quân sự, những tấm gương hi sinh cho một giá trị cao đẹp nào đó...). Các nhân vật này đại diện cho tư tưởng tác giả, thông qua những hình ảnh của họ, triết lý sống, tâm tư, suy nghĩ của nhân vật được thể hiện gọi cho người xem những ảnh hưởng tích cực của họ ở góc độ

nhận thức dưới dạng ý nghĩ, lời nói hay hành động.

Một trong những hình tượng cao đẹp nhất trong mỹ thuật hiện đại Việt Nam là hình tượng Bác Hồ. Xin nêu một vài ví dụ về hình tượng Bác Hồ trong tác phẩm mỹ thuật như: bức tranh khắc gỗ Bác Hồ ở Bắc Bộ phủ của họa sĩ Tô Ngọc Vân; bức tranh sơn dầu Bác đến thăm gia đình nông dân của Nguyễn Văn Thiệu và Mai Văn Nam; bức tranh sơn dầu Bác Hồ thăm lớp vỡ lòng của họa sĩ Đỗ Hữu Huê... mang đến cho người xem vẻ đẹp thanh cao, vì nước vì dân của vị Cha già dân tộc, từ đó thôi thúc họ (dù họ là ai, trong cương vị nào) hướng tới những ý nghĩ, hành động cao đẹp trong công việc và cuộc sống, lấy tư tưởng Hồ Chí Minh làm kim chỉ nam cho mọi hành động của mình. Nhiều họa sĩ, nhà điêu khắc dành tâm huyết cả đời để xây dựng hình tượng về Bác với lý tưởng về người anh hùng đầy lòng nhân đạo, luôn khát vọng bình đẳng, bác ái và ý thức cách mạng quyết cường dân dất cả dân tộc không cam tâm làm nô lệ. Hình tượng của Người còn là niềm tin tất thắng cho người dân cả nước trong hai cuộc kháng chiến cứu quốc của dân tộc. Hình tượng của Người còn là niềm ước vọng, mong muốn noi gương của quần chúng lao động, làm cho người dân yêu thương, trân trọng, đầy chính là tác phẩm đã thể hiện rõ chức năng giáo dục ở thẩm mỹ của hình tượng nghệ thuật.

Cũng như vậy, những hình tượng điển hình về những công nhân- những chiến sĩ cách mạng Việt Nam, qua sự sáng tạo của những người họa sĩ hiện thực xã hội chủ nghĩa đã tỏ ra là những tấm gương mà nhờ đó mà nhiều thế hệ chiến sĩ đấu tranh nhằm giải phóng nhân loại khỏi ách áp bức đã học được. Nhiều tác giả đã có những thành công lớn khi sáng tạo nên hình tượng anh bộ đội cụ Hồ, người nông, công nhân dân lao động, người giáo viên nhân dân... tất cả là ngợi ca con người Việt Nam trong công cuộc bảo vệ, xây dựng và kiến thiết đất nước. Một vài tác phẩm tiêu biểu như: tác phẩm sơn dầu Kết nạp Đảng ở Điện Biên Phủ của Nguyễn Sáng như một bản anh hùng ca bất diệt khơi dậy ý chí độc lập tự do, chống lại kẻ thù dù phải trải qua nhiều gian khổ, là mơ ước tự do và công lý; tác phẩm sơn mài Tắt nước đồng chiêm của họa sĩ Trần Văn Cẩn lại đem lại xúc cảm về một cuộc kiến thiết đất nước dưới chế độ XHCN ở miền Bắc Việt Nam trước thống nhất; bức tranh sơn mài Thanh niên thành đồng của Nguyễn Tư Nghiêm mô tả cảnh học sinh, sinh viên Sài Gòn biểu tình chống chiến tranh trong những năm 1960. Bức tranh thể hiện tinh thần bất khuất, khát vọng hòa bình của thanh niên; hay gần đây là một loạt các bức tranh với

nhiều chất liệu vẽ về người thầy thuốc trên mặt trận chống dịch Covid19 ca ngợi những hy sinh, gian khổ của những y bác sĩ khi dành giật sự sống cho người bệnh. Những hình ảnh các “chiến sĩ áo trắng” trong giờ nghỉ, giờ làm, lúc gặp con, khi chia tay người thân vào vùng dịch;... Tất cả các tác phẩm mỹ thuật đó đã khơi lên trong lòng người xem tình yêu đất nước, tình yêu lao động, thôi thúc họ vươn lên trong công việc, thúc giục họ đóng góp nhiều hơn cho công cuộc phát triển đất nước.

Chức năng giáo dục của mỹ thuật còn là tính đấu tranh của nó. Mỹ thuật có thể là vũ khí đấu tranh chống lại những giá trị cũ cần loại bỏ vì không còn phù hợp hoặc nó chống lại cái tiến bộ. Tính chiến đấu của mỹ thuật biểu hiện tập trung ở chỗ: cái tạo là phê phán cái cũ, cái xấu, cái lạc hậu, đề xuất cái mới, cái tốt, cái tiến bộ mang tính cách mạng. Hai bức tranh Tôi xin có ý kiến và bức tranh Đốt đuốc đi học của họa sĩ Tô Ngọc Vân là những ví dụ điển hình. Bức tranh Tôi xin có ý kiến dù chỉ được vẽ bằng chì than nhưng có thể truyền cho người xem cái không khí đấu tranh, chống lại cái xấu, chống lại tiêu cực của người nông dân. Bức tranh Đốt đuốc đi học lại thể hiện lòng quyết tâm diệt “giặc đốt” của người nông dân miền Bắc Việt Nam sau Cách mạng tháng 8.

2.2. Tính giáo dục của mỹ thuật thể hiện ở tính thẩm mỹ của tác phẩm

Tất nhiên tác phẩm mỹ thuật không thể không nói đến tính thẩm mỹ thể hiện ở tác phẩm. Chính vẻ đẹp của bức tranh, tượng mới là nơi chuyên chở những lí tưởng cao đẹp, ở đó thẩm mỹ và hình thức nghệ thuật mà tác giả vận dụng để truyền đạt mới có hiệu quả những tư tưởng và kiến giải của mình về nhân sinh, thế giới gửi gắm đến người thưởng thức. Nghệ thuật nói chung và mỹ thuật nói riêng có nhiệm vụ xây dựng những hình tượng nghệ thuật tiêu biểu mang lý tưởng thẩm mỹ, ca ngợi cuộc sống đáng sống và ca ngợi những con người đáng có. Ngôn ngữ tạo hình là phương tiện thể hiện cái đẹp của người họa sĩ. Hình ảnh chất lọc mang tính biểu tượng cao vượt ra ngoài cái nhìn thuần túy, hời hợt khiến cho người xem tiếp nhận hình ảnh một cách ấn tượng, và hình ảnh đấy rất khó phai mờ trong họ. Chỉ có như vậy ý tưởng, lí tưởng, quan niệm sống được họa sĩ gửi gắm qua tác phẩm mới dễ dàng ảnh hưởng tới thị giác người xem và từ đó đi vào trong suy nghĩ và hành động của họ. Tác dụng giáo dục của mỹ thuật còn là ở hình thức nghệ thuật của nó. Mỹ thuật trong sáng, giản dị tạo cho người ta cảm giác nhẹ nhõm yêu đời, hình thức nghệ thuật sinh động phong phú, hấp dẫn làm con

người ta trở nên yêu cuộc sống hơn. Tác phẩm Vườn xuân Trung Nam Bắc của Nguyễn Gia Trí là bức tranh thể hiện công phu với nhiều hình ảnh đan xen, một bảng màu tươi tắn, tạo hình khái quát, hình tượng lãng mạn và chất liệu sang quý khiến cho ta như lạc vào thế giới của những giấc mơ, giúp tâm hồn ta thêm lãng mạn, yêu đời và thấy rõ hơn những điều kì của cuộc sống, thôi thúc ta sống sâu và đẹp để hơn giữa cuộc đời còn bộn bề này. Bức tranh Bác Hồ đi công tác của họa sĩ Nguyễn Thụ lại được thể hiện giản đơn với hai hình ảnh Bác Hồ và người chiến sĩ tùy tùng đang cưỡi ngựa vượt qua con suối trên đường đi công tác. Hình ảnh giản dị của Bác gần gũi thân quen như người cha của mọi nhà khiến cho chúng ta xúc động. Bức tranh được kết cấu với vài mảng hình đơn giản, khỏe khoắn mô tả vóc dáng thông dong của người, một mảng sáng lớn gợi phản chiếu của ánh trăng trên con suối làm cho không gian thêm lãng mạn. Mấy vệt trắng mô tả mấy cây lau bên bờ suối như gợi được cả ngọn gió mát đêm trăng. Tất cả đã tạo nên một không khí trong trẻo, như tâm hồn Người thanh cao, trong sáng dần thân không vụ lợi cho tự do của dân tộc. Mĩ thuật muốn phát huy được chức năng giáo dục của mình thì cần thể hiện sao cho hấp dẫn dựa vào vẻ đẹp của nó. Muốn vậy, đòi hỏi người họa sĩ phải là người nắm vững chuyên môn và có khả năng sáng tạo trên cơ sở những nguyên lý tạo hình. Đồng thời người họa sĩ phải có kiến thức rộng và sâu, có tâm hồn trong sáng, có khát khao chuyển tải cái đẹp đến công chúng (ở cả hình thức và nội dung) trong tác phẩm của mình.

3. Kết luận

Mĩ thuật là hình ảnh chủ quan phản ánh thế giới khách quan, là sản phẩm có ý thức của người nghệ sĩ, là sản phẩm của tài năng tư tưởng tình cảm của người nghệ sĩ. Vì vậy, chức năng cải tạo của mỹ thuật đạt được tới đâu là do người sáng tạo ra nó. Sáng tạo mỹ thuật ngoài sự hiểu biết, tài năng ra còn là vấn đề lý tưởng sống. Lý tưởng sống của tác giả mỹ thuật gắn liền với chức năng cải tạo của chính mỹ thuật. Quan niệm sống, lí tưởng của nghệ sĩ luôn gắn bó với một giai cấp nhất định. Nghệ sĩ là người tuyên ngôn cho giai cấp và những lực lượng nhất định. Nói đến chức năng giáo dục của mỹ thuật là nói đến việc các nghệ sĩ dùng tác phẩm của mình để truyền tải lý tưởng sống của mình và cũng là lý tưởng của giai cấp mình, đây phải là giai cấp tiên bộ, của một lực lượng xã hội tiên bộ, hướng tới tiên bộ của thời đại nhất định mà mình đang sống. Phải luôn gắn lý tưởng mình với lý tưởng tiên bộ của thời đại thì người nghệ sĩ càng phát huy chức năng giáo dục ở tác phẩm mỹ thuật của mình bấy

nhieu. Lịch sử mỹ thuật hiện đại đã chứng tỏ rằng có những tác phẩm có sức sống dài lâu, có sức cải tạo lớn lao là do lý tưởng nghệ sĩ gắn bó với lý tưởng tiên bộ của thời đại đó.

Đặc trưng chức năng giáo dục của mỹ thuật là ở chỗ: mỹ thuật giáo dục con người thông qua con đường nhận thức từ cảm xúc. Từ xúc động, lay động khi tiếp xúc, thường ngoạn tác phẩm mà người xem liên hệ đến bản thân, tự nhận thức ra đúng, sai. Mỹ thuật giáo dục con người không bao giờ bằng biện pháp áp đặt, gò ép mà là hoàn toàn từ tự giác. Sức mạnh giáo dục của mỹ thuật chính là bằng hình thức cuốn hút, hấp dẫn trong vẻ đẹp thẩm mỹ của tác phẩm. Tác dụng giáo dục của mỹ thuật là rất lâu bền, từ từ nhưng vô cùng thâm sâu vào nhận thức của con người.

Rõ ràng khả năng giáo dục của mỹ thuật là rất có hiệu quả, nhưng phát huy được nó trong đời sống lại cần sự quan tâm của mọi thành phần trong xã hội. Suốt gần một thế kỉ đã qua (tính từ sau 1945) mỹ thuật đã phát huy tốt chức năng giáo dục của mình, nhưng có lẽ chúng ta còn có thể làm nhiều hơn thế. Cần hơn nữa sự tham gia của nhiều phía trong việc tổ chức, tài trợ các cuộc triển lãm tranh, tượng với chủ đề phong phú hướng tới các vấn đề đang được quan tâm của xã hội. Tổ chức các cuộc hội thảo để đánh giá vai trò giáo dục của các triển lãm. Vinh danh các tác giả, tác phẩm mỹ thuật đã có đóng góp lớn cho khía cạnh giáo dục. Có các hình thức đấu tranh phù hợp với các biểu hiện lệch chuẩn, vi phạm thuần phong mỹ tục.

Một điều đáng lưu ý là việc tổ chức cho học sinh, sinh viên tham dự vào các hoạt động triển lãm mỹ thuật (có lẽ chúng ta chưa thực sự quan tâm đến vấn đề này). Hiện nay các hoạt động triển lãm mỹ thuật vẫn chỉ gần như tác động đến giới chuyên môn là chủ yếu, tính lan tỏa trong cộng đồng còn rất hạn chế. Tuy nhiên, chúng ta hoàn toàn tin tưởng vào việc phát huy chức năng giáo dục của mỹ thuật nếu được sự quan tâm của mọi thành phần trong xã hội.

Mỹ thuật từ cuộc sống, phản ánh cuộc sống và góp phần cải tạo cuộc sống. Chức năng giáo dục của mỹ thuật cần được quan tâm và đánh giá đúng mức để có thể phát huy tốt trong bối cảnh hiện nay.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Đỗ Cung (1993), *Bàn về Mỹ thuật Việt Nam*, Viện Mỹ thuật.
2. Nguyễn Quân (2004), *Con mắt nhìn cái đẹp*, Nxb Mỹ thuật, Hà nội.
3. Vĩnh Quang Lê (1999), *Về giáo dục thẩm mỹ ở nước ta hiện nay*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.